

SIAURIETIŠKI ATSIVERIMAI

Pasvalio krašto kultūros, istorijos laikraštis

1999 m., gruodis, Nr. 9

KALĖDOS IR VYTAUTO AIKŠTĖJE

Tokiu pavadinimu panorau „šiaurietiška atsiverti“ Jums, mieli skaitytojai. Man didelė garbė pasidalinti „kalėdinėmis dovanomis“ šiame kultūros ir istorijos laikraštyje. Nors, tiesą pasakius, nemanau, kad kažkuo praturtinsiu Jus, gal tik pasidalinsiu ar tiesiog prisiminsiu, kartu pasidžiaugsiu.

Šventė turi turėti tris dalis (jei nors viena iš jų neegzistuoja, šventė praranda savo prasmę): pasiruošimas šventei, pati šventė ir pošventinės nuotaikos bei išpūdžių pasidalinimas. Kalėdų laikotarpis tebesitęsia, kad ir koku greičiu būtume atsukę prie Betliejaus prakartėlės gruodžio 25-ąją. Paklauskite, kurlink lenkiu? Ogi Evangelijos link. Jos paskirtis ne supažindinti ar informuoti, bet daug daugiau – maitinti, kad galėtume gyventi.

XX amžius istorijai palieka daug karų, skausmo, neteisybės ir t.t. ir t.t. Buvo ir yra labai sunku džiaugsmingai ir su viltimi pradėti naują tūkstantmetį. Vėl viską pradėti iš naujo? Taip ir norisi garsiai paklausti: „Aryra Viešpats tarp mūsų, ar ne?“. Šią citatą ne sugalvojau, bet paėmiau iš Biblijos, Išėjimo knygos, 17-ojo skyriaus. Keista, knyga, kuri buvo parašyta (vėliausiai) V a. prieš Kristų, kėlė šį klausimą, o dar keisčiau, kad ir dabar ji skaitoma. Ir tuomet, ir dabar nesvetingame pasaulyje Evangelija randa savo vietą. Evangelijos Dievas statė ir tebestato savo palapinę žmonijoje, nesvarbu, kuo paženklintoje: prievarta, apgavyste ar svetimavimu. Evangelijos herojai taip pat buvo paženklinti trapumu ir nuodėmingumu: baimė, netikėjimas, nesupratimas, nežinia.

Kalėdų nakties įvykis turi tęstis dar ilgai. Kiekvienas žmogus gali ištrūkti iš šalčio ir vienatvės, panardintas į malonės pilnatvę. Tokia tikroji Kalėdų nakties geroji žinia. Ši naktis tęsiasi ir pasidaukina kiekvieno, kuris savo aplinkoje spinduliuoja šilumą, atveria akis šviesai, išplečia širdį ir paskatina giedoti sielą, gyvenime. Dievas ateina į sužeistą žmogaus gyvenimą, ir todėl galime gyventi, patirdami ramybę. Kalėdos apšviečia šiuos įvykius, ir tie, kurie juos skaito išmokę „naująją kalbą“, yra paženklinti „prieštaravimo ženklais“ (Lk 2, 34). Dėl to išminčiai dovanoja mirą, kuri simbolizuoja mirtį (Mt 2, 11); Simeonas kalba apie kalaviją (Lk 2, 35); todėl kūdikio vystyklai primena įkapes.

Vien tik pasižiūrėjus į Kalėdų nakties personažus, aprašytus Evangelijoje: piemenys, išminčiai, Simeonas, Ona, Elzbieta, Marija, Juozapas, Zacharijas, pamatysime, kad jie budi, viliasi, išlieka imlūs ir atidūs, ieško, keliauja, skuba, gyvena nuolat judėdami, bendrauja, gieda, dėkoja, šlovina, išreiškia savo džiaugsmą. Vieninteliai nejudrūs lieka „autoritetingi personažai“: kunigai ir Rašto aiškintojai, paskendę tarp savo pergamentų (Mt 2, 4-6). Aišku yra viena, kad pats Jėzaus buvimas ir mus provokuoja, kviečia persikelti į kitą vietą, keisti padėtį, šaukia ieškoti ir skubėti. Tai tarytum kokia Velykų miniatiūra. Juk tada moterys skubėjo prie kapo, grįžo nešdamos žinią; mokiniai keliavo į Emausą, grįžo skubėdami atgal; Jonas bėgo prie kapo, mokiniai keliavo prie ežero, kad susitiktų su Prisikėlusiuoju. Ar tai Jūsų neužkrečia? Mane tiesiog supurto

tokiam pačiam dinamizmui. To nuoširdžiai linkiu ir Jums.

Evangelistų dėka, Jobas, kuriuo esame mes visi, sulaukia atsakymo:

„Išmintis auga čia, šiame menkame Galilėjos kaimelyje, ir nuolat mus ragina, kad jos nepaliautume siekė.

Ieškokite jos kasdienybėje tarp paprasčiausių žmonių.

Nepavarkite keliaudami, o kai surasite „septyniais šulais“ paremtus namus, įeikite ir džiaugsmingai sėskitės prie stalo: ten jūsų su duona ir vynu laukia Evangelijos išmintis.

Palaiminti jūs, jei mainais už ją atiduosite visus savo turtus“ (Dolores Aleixandre, RSCJ, „Venid, sentaos a la mesa!“).

Tad, mielieji, Šventė tęsiasi.

Su naujuoju
ir viltingu tūkstantmečiu!

Su pagarba kun. Eugenijus Troickis

E. Troickis

Šių metų lapkričio 10 d. skaudi netektis palietė mūsų kraštą - į Amžinuosius Tėvo namus išėjo iškilius Pasvalio krašto žmogus, jo garbės pilietis, Lietuvos diplomatinės patriarchybos, ambasadorius, teisės daktaras Stasys Antanas Bačkis. Išėjo, palikęs savąją meilę ir ištikimybę gimtajam kraštui, palikęs ir savąją dvasios stiprybę tarsi priesaiką mums - pratęsti visą gyvenimą eitą tarnystę Lietuvai.

Ilgimės savojo Ambasadoriaus, nebesulaukdami Jo laišku, nebepatirdami kelių metų trukusios bičiuliškos artumos, galėdami pasiguosti tik pažadu saugoti Jo atminimą.

Spausdiname Vašingtone gyvenančio inžinieriaus informatiko, žurnalisto Antano Dundzilos, artimai pažinojusio mūsų kraštiečių, "Šiaurietiškiems atsivėrimams" atsiųstus prisiminimus, atskleidžiančius dr. Stasio Antano Bačkio didžią, taurią, kuklią asmenybę.

Antanas Dundzila

SU NUOŠIRDUMU IR PAGARBA: DR. STASIO BAČKIO ATMINIMUI

Mažai savo visuomenėje turime asmenybių, kurių gyvybei užgesus, popiežius pareiškia užuojautą. Lapkričio 10 d., trečiądienį, Lietuvos sostinėje tokio lygio asmenybė užgeso. Prinoko jo 1999 rugpjūčio 20 d. rašytame laiške išsakyta mintis, kad "... priklausys nuo Visagalio valios, kiek Jis savo malonėmis ir palaimomis leis mums pagyventi". Tą laišką Velionis parašė ranka, jam įprasta, į dešinę energingai guldoma rašysena. O kai šią vasarą, birželio 17-ąją jį aplankiau, nors ir skundėsi kojomis, tačiau, sėdėdamas kėdėje, akylai vedė pokalbį, ir, atrodo, daug ką turi papasakoti. Tiesa, tą popietę Ponų Bačkių bute neteko matyti įprastai kartu esančios Ponios Onos Bačkienės, kurios sveikatą Dr. Stasys Bačkis keliskart su rūpesčiu paminėjo.

Apie Velionio oficialius titulus, ordinus, darbus bei pasiekimus kalbės kiti. Tebegyvenant mūsų visuomenę palietusios mirties rimtimi, čia svarbiau paliesti savosios pažinties su Dr. Bačkiu kai kuriuos vaizdus. Kas šiame rašinyje tilps, bus

Baltuosiuose Rūmuose Vašingtone 1984 m.
JAV prezidentas Ronaldas Reiganas ir dr. Stasys Antanas Bačkis su žmonomis.

subjektyvu ir šiek tiek asmeniškai. Eiliniam gyvenimo žiūrovui tokie įspūdžiai yra brangintini, svarbūs. Gedėjime visai normalu mus palikusių asmenybę atgaivinti asmeniniuose prisiminimuose. Psichologai gal sakytų, kad pasąmonėje taip dorojamasi su netekimu, o minimo asmens tiesioginiai nepažinusiems - tai bus keli mozaikos akmenėliai, kurie netelpa istorijų knygoje ar enciklopedijose.

Dr. Bačkio Vašingtone turėtas Lietuvos Atstovo pareigas paveldėjusio Stasio Lozoraičio žodžiais galima sakyti, kad Velionis buvo žmogus, išgyvenęs Lietuvos dramos pradžią ir pabaigą. Tos dramos metu jam teko ne tik ypatingos, bet vėliau ir labai sunkios pareigos: dirbti nepriklausomybę praradusio krašto diplomatinėje tarnyboje. Vašingtone Dr. Bačkis rezidavo kaip Lietuvos Atstovas ir Charge d'Affairs. Tame darbe reikėjo nepaprastos vilties, jėgų, intelekto, pusiausvyros. Ieškant palyginimų, okupacijos metu pareigas ėjusieji mūsų diplomatai buvo lyg bibliniai tikėjimo Lietuvos nepriklausomybę pranašai. Dr. Bačkis, eidamas Diplomatinės Šefo pareigas sulaukęs savo atstovauto krašto nepriklausomybės, po 55 metų darbuotės užsienyje 1993 m. su Ponia sugrįžo į Vilnių.

Su Ponais Bačkais pirmą kartą sveikinausi, persikėlęs gyventi į Vašingtoną 1983 metais. Tais metais Pasiuntinybėje įprasto Vasario 16 d. priėmimo nebuvo, nes pastatas buvo remontuojamas. Dr. Bačkis man pasirodė santūrus, kuklokai besirengiantis, lietuvių visuomenėje, sakyčiau, "tyliai" dalyvaujantis Lietuvos pareigūnas. Visuomenė Ponus Bačkus gerbė, o jie to dėmesio nenaudojo savanaudiškai. Dr. Bačkis buvo jautrus mūsų visuomeniniam susiklostymui ir skrupulingas Pasiuntinybės reikaluose. Štai, lietuvių visuomenės lėšomis vykdant Pasiuntinybės pastato remontą, jam rūpėjo, kad būtų atlikti tik minimalūs pataisymai ir pagerinimai, kad nekiltų mintis apie ištaigingai leidžiamus pinigus. Tais laikais Pasiuntinybė turėjo su diplomatinio Vašingtono registracijos numeriu paprastą automobilį, kuris, Stasiui Lozoraičiui perėmus Charge pareigas ir Ponams Bačkiam išsikrausčius, liko stovėti prie Pasiuntinybės įėjimo.

Amerikoje deponuotiems Lietuvos aukso ištekliais išsibaigus ir JAV Valstybės Departamento patvarkymu mūsų diplomatinę tarnybą toliau išlaikant iš latvių fondų, iš tikrųjų reikėjo skaitytis su išlaidomis. Esu girdėjęs šaipymąsi, kad kažkas iš latvių išsireiškęs, jog eisias Vasario 16 progą į Lietuvos Pasiuntinybę pasivaišinti už jų pinigus pirktais užkandžiais. Bė abejo, tai turėjo žinoti ir Dr. Bačkis. Džiaugsmo ašarų tokie pasakymai neišspaudžia. Kaip karčius vaistus juos nurijo ir Lietuvos Atstovas.

Taip pat girdėjau, kad dar ankstyvesniais, "dypukų" Amerikoje laikais kai kurie buvę Lietuvos valdžios aukštesni pareigūnai Vasario 16 d. progą tarp savų darydavę rinkliavas Lietuvos konsulatui Čikagoje paremti. Žinau, kad buvo bandymų asmeninėmis aukomis remti ir Pasiuntinybę, tačiau Dr. Bačkis tokių aukų nepriėmė. Atsimerant mūsų visuomenėje (Amerikos lietuvių) pūstus pinigų rinkimo skersvėjus Vasario 16 švenčių progą, jis, be abejo, vengė net užuominos, kad Pasiuntinybė varžytųsi su Lietuvių Bendruomene ar Amerikos Lietuvių Taryba (ALT).

O ištekliai reikėjo, ir kiekvienam buvo aišku, kad jų trūko. Eiliniai Pasiuntinybės raštai buvo rašomi jau susidėvėjusia rašomąja mašinėle. Pasiuntinybė neturėjo kopijavimo mašinų - naudotasi apylinkėje dygstančiomis kopijavimo krautuvėlėmis. Kanceliarijoje talkino iš Baltimorės atvažiuojantis C. Surdokas. Eiliniuose pastato valymo darbuose matydavome dulkių siurbį lėtai stumdantį ar lauke lapus šluojantį juodosios rasės senyvą vyriškį. Nežiūrint tokių trūkumų, Lietuvos atstovavimo pareigos buvo vykdomos nuosekliai, tylokai, bet kompetentingai. Koks skirtumas nuo tų laikų bei Dr. Bačkio ar St. Lozoraičio asmenybių, kai ambasadorium paskirtas asmuo Lietuvos spaudai išdėstė savo "diplomatinių" rūpestį įsigyti fraką ir žmonai suknelių.

Su fraku Dr. Bačkio niekad nemačiau, nebent gal senose nuotraukose. Ištekliai trūkumas Pasiuntinybėje palietė jį ir labai asmeniškai: nešdamas laiškus į pašto dėžutę, Dr. Bačkis 1986 m. pravažiuojančio automobilio buvo sunkiai sužeistas. Šis įvykis sukrėtė ne tik Vašingtono, bet ir visą Amerikos lietuvių visuomenę.

Kai Dr. Bačkis nuo sužeidimo pagijo ir jau galėjo vietinės Bandruomenės atstovus priimti, jį atlankiau. Avarija jo nepakeitė, nors sužeidimo žymės kūne dar buvo aiškios. Kalbėjo tokiu pat, lygiu balsu, buvo gerai informuotas apie pasaulinius bei lietuvių visuomenės įvykius. Po kiek laiko prie mūsų prisijungė Ponia Bačkienė. Užsiminėme apie šeimą - būsimąjį Vilniaus arkivyskupą Audrių ir Paryžiuje gyvenantį sūnų Ričardą. Sužeisto tėvo lankyti monsinjoras Bačkis buvo atskridęs, lietuviams atlaikė šv. Mišias.

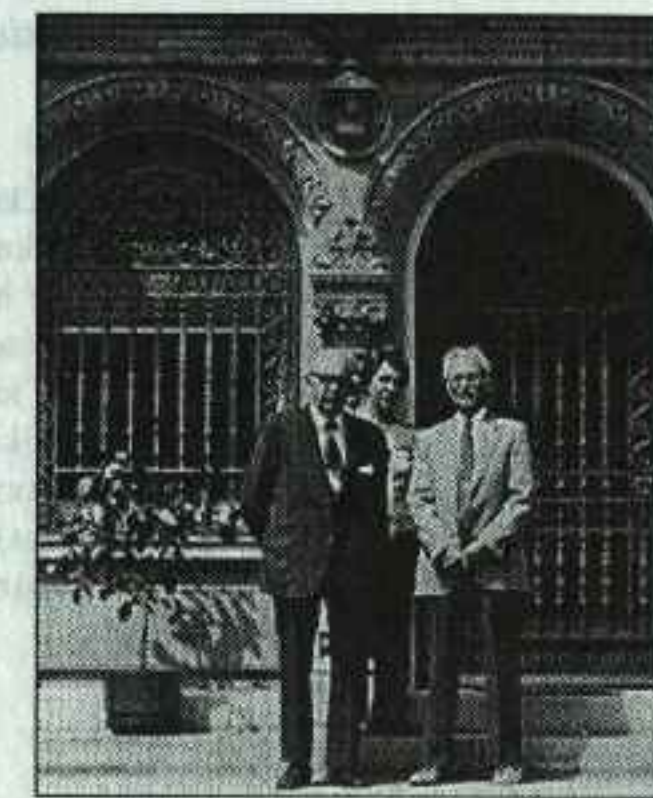
Dr. Bačkis jau buvo sustiprėjęs, kai pradėjome rūpintis 1987 m. Vasario 16-osios iškilėmis. Kartu su juo aptarėme planus bei minėjimo programą. Kaip įprasta, kalbėti minėjime jis nenorėjo, tačiau sakė, kad tikisi gauti JAV Valstybės Sekretoriaus pasveikinimą, kurį susirinkusiems perskaitys. Gi mūsų valdyba minėjimui iš Čikagos pasikvietė 1985 m. paskirtą garbės konsulą Vaclovą Kleizą. Liet. Bendruomenės minėjimas įvyko sekmadienį, o priėmimas Pasiuntinybėje - pirmadienį. Charakteringa, kad, kai Vasario 16 d. priėmimai Pasiuntinybėje vykdavo dieną prieš bendruomeninį minėjimą, Ponai Bačkiai Pasiuntinybės vaišių likučius atveždavo į bendruomeninį pobūvį.

Nors Pasiuntinybėje Dr. Bačkis faktiškai darbavosi vienas, tačiau yra aišku, kad palaikė glaudžius ryšius su Diplomatinės Šefo Stasiu Lozoraičiu Romoje ir kitais Lietuvos diplomatais. Iš vyresnės kartos vietinių mūsų visuomenininkų jis tikrai bendravo su jau mirusiais Juozu Laučka ir Dr. Domu Krivicku. Tarptautinės teisės žinovas Dr. Krivickas gal buvo ir pusiau oficialiu Pasiuntinybės patarėju, yra pasakojęs apie įvairius tuometinius reikalus. Šiaipgi Vašingtone buvo apstu ir kitų mums svarbių organizacijų: Amerikos Balso radijo štabas, VLIKo įstaiga, latvių bei estų pasiuntinybės ir kt. Dr. Bačkis su visomis ir visais bendravo.

Būdamas oficialiai pripažintu Lietuvos Atstovu, Dr. Bačkis palaikė ryšius su JAV Valstybės Departamentu*. Departamente Lietuvos, Latvijos ir Estijos reikalams (ir dar gal kelioms okupuotoms valstybėms) veikė atskiras biuras, angliškai turbūt "desk" vadinamas. Mane stebino, kad Dr. Bačkio laikais to biuro vedėju buvo pareigūnas su įgimtu ryškiu kalbos defektu. Savaimė suprantama, jis buvo mums palankus, bet su juo kalbėtis vis dėlto buvo sunku. Nėra abejonės, kad nelengva su juo buvo dirbti ir Dr. Bačkui. Aš tebegalvoju, kad šio pareigūno buvimas tokiose pareigose buvo jei ne simboliškas, tai tikrai sąmoningas: mums Vasario 16 d. progą sveikinimą suredaguodami JAV Valstybės Sekretorių padėjėjai šiuo būdu demonstravo, kad apie Lietuvos reikalus jie kalbėti nenori. (Vašingtono priemiestyje esančiame JAV Valstybiniam archyve esu matęs ministerio P. Žadeikio bei kitų rašytus raštus, ant kurių buvo JAV pareigūnų rezoliucijos: "Neduoti cigos, neatsakyti...") Bendrai žvelgiant, Dr. Bačkio laikysena atstovavimo reikaluose buvo nuosekli, bet savotiškai tyli. Tai tačiau jokių būdu nereiškia, kad tas tylumas prilygo kokiam nors neveiklumui ar baiktumui. Žinau epizodą, kuriame Dr. Bačkis 1987 m. atsistojo principingai ir stebinančiai drąsiai. Kai vėliau, jau Vilniuje, jam apie tai užsiminiau, jis kalbą nūsuko kitų asmenų linkmen.

Didoką Pasiuntinybės darbo dalį apėmė informacija apie Lietuvą. Tekdavo atsakyti į įvairius mokyklų ar asmenų užklausimus, kartais atsirasdavo neprašytos medžiagos, kuria reikėjo mandagiai disponuoti. Taip 1986 m. Dr. Bačkis pasikvietė mane ir prašė pažiūrėti, ar angliškai leidžiamo "Lituanus" puslapiams netiktų JAV Texas valstijoje gyvenančio studento rašinys apie Lietuvos rezistenciją. Su autorium dar šiek tiek kartu padirbėjus, rašinys išėjo visai geras, jį išspausdinome 1987 m. numeryje, užsimezgė pažintis. Šiek tiek pasiginėjęs, Čikaga

Dr. S. A.
Bačkis, O. Bačkienė,
C. Surdokas prie
Lietuvos
Pasiuntinybės
Vašingtone.

sutiko iš to straipsnio atmušti atskirą atspaudą, kurio kelis šimtus egzempliorių įteikėme Pasiuntinybei. Vėliau buvo labai malonu su autorium D. Kaszeta susipažinti Lietuvos Pasiuntinybėje ar gal jau Ambasadoje. Jis tapo lietuviškųjų pastangų visuomeniniu talkininku.

Asmeniniame bendravime Ponai Bačkiai buvo oficialiai malonūs. Kalbų visuomenei Dr. Bačkis nesakdavo, o pokalbiuose dalyvaudavo ramiu balsu, tiksliai reikšdamas savo mintis, visą laiką rimtai. Džiaugėsi, kai dailininko Telesforo Valiaus našlė Pasiuntinybei puošė padovanojo savo vyro spalvotą grafiką, ribota 30 egz. laida 1983 m. išleista "Samogitia VI". Pasirodo, Valiai ir Bačkiai dar iš Paryžiaus laikų buvo artimai pažįstami. Labai nustebau, kai, 1987 m. atsidūrus ligoninėje, man telefonu paskambino Dr. Bačkis, palinkėjo greitai pasveikti.

Pasiuntinybę perdavęs St. Lozoraičiui, Dr. Bačkis su Ponia išsikėlė gyventi į atskirą butą. Kai Ponas Lozoraitis išvykdavo į Romą (ten jis taip pat buvo Lietuvos Atstovu prie Vatikano), Dr. Bačkis tvarkydavo reikalus Vašingtone. Savo pareigas, atrodo, perdavė labai tvarkingai: tai byloja Putname esančiame ALKA (Amerikos Lietuvių Kultūros Archyvas) archyve pavyzdinčiai sudėliotos, surištos asmeniškos Dr. Bačkio, įvairiais visuomeniniais reikalais susirašinėjimo bylos.

Kai 1997 m. Ponus Bačkus aplankiau Vilniuje, jis minėjo, kad baigia rašyti atsiminimus. Knygos nesulaukiau, tačiau jau šiais metais gavau Viniaus Pedagoginio instituto "Istorijos" XXXVI tome pasirodžiusio Dr. Bačkio darbo atspaudą, pavadintą "Lietuvos Diplomatinė tarnyba 1940-1990". Tai ne asmeniniai atsiminimai (nėra kai kuriems atsiminimams charakteringo, autorių sau skiriamo patoso) ir ne kokia mokslinė monografija. Tai savo darbą dirbusio ir pareigų aplinką stebėjusio asmens datomis ir vardais dokumentuota 48 psl. apybraiža.

Panašiai, kaip anuomet su D. Kaszeta, prieš metus laiko Dr. Bačkis mane suvedė su belgu, prancūziškai rašančiu knygą apie Lietuvos okupaciją. Matyt, Dr. Bačkui jau buvo per sunku ar neparanku telkti reikiamą medžiagą, atsakinėti į klausimus, todėl tą geraširdį belgą nukreipė į mane. Aš jam tebesistengiu talkininkauti ir, vasarą grįždamas iš Vilniaus, kelioms dienoms specialiai stojau Briuselyje kalbėtis, gilintis į jam rūpimas smulkmenas. Kai šį uždavinį apsiėmiau, jaučiau savotišką Dr. Bačkio pasitikėjimą, gal net savotišką globą. Apie belgą knygą Vilniuje birželio 17 d. mudu kalbėjomės. Dabar man neramu, nes tam belgiui talkoje likau vienas. Vienas, tačiau su Dr. Bačkio knygelėje šią vasarą įrašytais žodžiais: "Su geriausiais linkėjimais, nuoširdumu ir pagarba - S.A. Bačkis". Aš manau, kad tie žodžiai išsako Lietuvos dramoje dalyvavusio valstybės vyro pažiūrą į visą lietuvių visuomenę. Tai gal jo testamentinis posakis mums visiems.

* Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai. Žodis kilęs iš angliškojo "Displaced Persons" (DP) - iškeldinti, priversti išsikelti į kitą vietą žmonės.

** JAV Užsienio reikalų ministerija.

Broniaus Krivicko 80 - osioms gimimo metinėms

Poeto partizano Broniaus Krivicko 80-osioms gimimo metinėms skirta konferencija (vykusia lapkričio 19 d. Pasvalio M. Katiliškio bibliotekoje) baigiasi jo atminimo metais. Paskutiniajame mėnraščio numeryje sugrįžtame prie Broniaus Krivicko asmenybės - gilių konferencijos įžvalgų: jo partizano politiko kelias (istorikė Nijolė Gaškaitė - Žemaitienė), vieta lietuvių literatūros istorijoje (literatūrologas dr. Giedrius Viliūnas), kūrybos išlikimas, mirties dienos prasmė (literatūrologas Virginijus Gasiliūnas).

Nijolė Gaškaitė - Žemaitienė

GYVYBINGUMO LIUDYTOJAS

Ištraukos iš pranešimo. Išsamus Nijolės Gaškaitės - Žemaitienės straipsnis „Bronius Krivickas - partizanas, poetas, politikas“ buvo išspausdintas „Šiaurietišku atsivėrimu“ ketvirtajame numeryje.

Iš Broniaus Krivicko „Raštų“ puslapių iškyla didelio poeto ir tauraus žmogaus pasaulis - nejučiomis greta atsistoja dvi nesuderinamos sąvokos: poezija ir karas. Ir nežinia, kas labiau stebina: ar tas galingas ir skaidrus talentas, išsiveržęs iš kraujuotos bunkerio tamsos („ne viskas čia atitiks laiko dvasią“ - tartum pasiteisindamas ar net atsiprašydamas pasakė pats poetas), ar be galo vientisa asmenybė, labai anksti pasirinkusi vertybinius orientyrus ir, nepaisant nieko, iki galoėjusi jų link. <...>

Bronius Krivickas iš legalaus gyvenimo pasitraukė jau 1945 m. Partizanavo kartu su dviem broliais Biržų apskrityje, vasaras praleisdavo miške, žiemai prisiglaudavo pas gerus žmones. Krivickų tėviškė buvo sudeginta, tėvai išvaryti iš namų, sesuo ištemta, brolis žuvo.

Pirmaisiais sovietų okupacijos metais Biržų krašto partizanai, kaip ir visoje Lietuvoje, telkėsi dideliais būriais, turėjo viltį, kad, pasibaigus antrajam pasauliniam karui, Lietuvos klausimas bus peržiūrėtas, ir ji tarptautinių derybų keliu atgaus nepriklausomybę. Tačiau greitai tos iliuzijos žlugo. Prasidėjo žiauri, beviltiška kova. Maždaug 1945 m. antroje pusėje - 1946 m. iš tų didelių partizanų būrių daugelis, kas galėjo, įvairiais būdais įsigijo dokumentus ir legalizavosi. Liko tik apsisprendę kovotojai. Tarp jų liko ir Bronius Krivickas. <...>

1947-1950 m. Biržų krašto partizanai, vengdami provokacijų, areštų, žūčių, šiek tiek atitrūko nuo visos Lietuvos partizanų centralizacijos proceso. Todėl ilgą laiką biržiečiai, septynetas būrių, po keletą žmonių telkėsi Petro Tupėno ir Broniaus Krivicko vadovaujami, norėjo sudaryti Dariaus ir Girėno apygardą. Tačiau ta apygarda labai centruota nebuvo, jie veikė gana savarankiškai ir ryšius su aplinkinių kraštų partizanais palaikė epizodiškai, nebuvo pavaldūs aukštesniam štabui.

Šitas Broniaus Krivicko partizanavimo laikotarpis - tai daugiau individualios kovos dvasiniame lauke laikotarpis. Jis kuria poeziją ir neužima kokių nors aukštesnių pareigų, nors

Vido DULKĖS nuotrauka

laikomas Petro Tupėno pavaduotoju. <...>

Kokia gi to laikotarpio situacija? Buvo tikrai labai žiaurus laikas. Norėčiau papasakoti mažą epizodą iš Biržų krašto partizanų gyvenimo. 1950 m. jie stovyklavo Biržų girioje. Tuo metu, kai partizanai buvo išėję su užduotimi, čekistai užpuola stovyklą ir čia radę vieną partizaną Žilinską (partizanavusį kartu su sūnumi), jį nušauna, tuoj pat užkasa kūną, kad niekas nerastų, ant jo kapavietės dar sukuria laužą. Lieka tik laužo žymė. Grįžta partizanai (girdėję susisaudymą), apieško visą vietovę, suranda laužavietę, iškasa Žilinsko lavoną ir jį palaidoja - paprastai užkasa kitoj vietoj, kad žinotų kur. Praeina žiema. 1951 m. pavasarį Biržų girioje sukviečiamas aplinkinių partizanų sąskrydis, kuriame dalyvauja Biržų grupės partizanai, dalyvauja ir pandėliečiai, panemuniečiai, papiliečiai, iš viso apie 20 asmenų. Tada Žilinsko sūnus paprašo padėti palaidoti tėvą taip, kaip pridera. Partizanai įvykdo sūnaus prašymą ir su pagarba palaidoja jo tėvą. Tačiau tai nebuvo paskutinės laidotuvės. Netrukus, rudenį, suimamas vienas pandėliečių grupės partizanas, kuris pasako apie šitas laidotuves, ir vėl čekistai ieško kapavietės, iškasa šio žmogaus lavoną ir vėl jį kažkur slapčia užkasa... Ir štai šitokioj žiaurioj kasdienybėj gyvena didelio talento poetas, rašantis tikrai didelę poeziją. Kaip tai suderinti? Sunku visa tai įsivaizduoti. Galui tik pakartoti kito garsaus, talentingo poeto Kosto Kubilinsko žodžius, ištartus partizanų bunkeryje: „svarbiausia stengtis išlikti, o kai išliksi, galėsi duoti tautai daug gero“. Broniui Krivickui tokia dilema niekada neiškilo. Jisai partizano egzistencijos kančioje rado kaip tik stiprybę, toji kančia tapo jo poezija. <...>

Bronius Krivickas už laisvo žmogaus poziciją sumokėjo aukščiausią - gyvybės - kainą. Tačiau tas vaikščiojimas egzistenciniame paribyje, ta apsiniaukusi tėviškės padangė, tas tragiškas laikmetis, kurį jis pavadino herojiškuoju, atsilygino giliausiais būties prasmės atsivėrimais ir nepaprastai galinga šviesa, persmelkusia jo ranka parašytas eilutes. <...>

Kažin, ar galima Bronių Krivicką vadinti žuvusiu? Jis rašė labai gražius ir kilnius žodžius: „Argi vien praktiniais materialiniais dalykais remiasi tautos gajumas ir galia? Ar tai, kas žadina tautos dvasią, kas tiesiog sudaro jos sielą, ne daugiau reikšmės turi jos egzistencijai?“ Ir savo žūtimi Bronius Krivickas paliudijo mūsų tautos gyvybingumą, o savo auka parodė žmogaus dvasios gyvybę. Todėl šiandien turbūt nereikia mums liūdnei prisiminti poetą. Jis mums šviečia ir švies ir, manau, kad ateityje dar labiau, negu dabar žmonės įsikaitys į jo žodžius, į jo poeziją...

Dr. Giedrius Viliūnas

BRONIUS KRIVICKAS LIETUVIŲ LITERATŪROS ISTORIJOJE

Norint Bronių Krivicką tinkamai aptarti, reikėtų kalbėti ilgai. Literatūriniu požiūriu jis yra gana sudėtingas ir įvairus autorius, susijęs su svarbiais mūsų literatūros reiškiniais ir pakankamai aukšto meninio bei intelektualinio lygio, kad būtų galima jam paskirti visą konferenciją, paskaitų ciklą ar kokį nors literatūros seminarą. Taigi tai, ką čia suspėsiu pasakyti, bus tik pora svarbesnių dalykų: keletas samprotavimų, kaip aš Krivicką matyčiau bendroje šio šimtmečio lietuvių literatūros istorijos panoramoje, ir kokie Broniaus Krivicko eilėraščių bruožai atrodytų svarbiausi šiandien, kodėl galime sakyti, kad jis yra ne tik istoriškai reikšmingas, bet ir aktualus rašytojas.

Įvadinės pastabos

Lietuvių literatūros istorijoje Bronius Krivickas visų pirma išskirtinis tuo, kad yra susijęs su dviem reikšmingais mūsų literatūros reiškiniais: viena vertus, visa savo biografija, savo pasirengimu jis priklauso profesionaliajai lietuvių literatūrai, kuriamai Lietuvoje po 1940-ųjų metų, o iš kitos pusės jis yra rezistencinės literatūros kūrėjas. O rezistencinė literatūra, su kuria Bronius Krivickas paprastai siejamas pirmiausia, yra labai specifinė, - buvo rašoma visiškai skirtingom sąlygom, dažnai literatūriškai nepasiruošusių žmonių, ir jos tekstų pobūdis yra kitoks, negu profesionaliosios literatūros. Prisiminkim kad ir Daliaus Grinkevičiūtės atsiminimus „Lietuviai prie Laptevų jūros“. Tai neabejotinai yra labai stiprus tekstas, ir manau, kad be šių atsiminimų mūsų literatūros istorijos parašyti negalima. Taip pat, kaip, sakykim, be Balio Sruogos „Dievų miško“. Nors tokios knygos apie žmones, marinamus badu Sibire arba deginamus koncentracijos stovyklų krosnyse, nėra „grožinė“ literatūra. Apie ją negalima kalbėti taip, kaip, pavyzdžiui, apie Antano Škėmos romaną arba Bernardo Brazdžionio eilėraščius. Panašiai ir su partizanų kūriniais. Jie nebūtinai atitinka tradicinius profesionaliosios literatūros kriterijus, tačiau turi didžiulės dvasinės jėgos ir išsako ypatingą patirtį. Bronius Krivickas yra ir ten, ir ten. Jis kuria eiles, adresuotas išsilavinusiai publikai, eiliniam partizanui galbūt nesuprantamas, bet kita vertus, jo visa kūryba yra persmelkta rezistencinės dvasios ir tos moralinės jėgos, įtaigos, kuri kyla būtent iš rezistencijos patirties. Oficialioji, profesionalioji mūsų literatūra ilgai apie jį nieko nežino, o kai sužino, neišmano

kaip apie jį kalbėti, nes netinka įprastiniai žodžiai. O pokario partizanų žeminėse turbūt buvo atvirkščiai: taip pat neužteko rezistencijos sąvokų Bronių Krivicką apibūdinti, stokota platesnio profesionalaus literatūrinio pasirengimo. Nors reikia pasakyti, kad ir pats Bronius Krivickas, ir jį gyvenimo pabaigoje supė Lietuvos partizanų vadai šį dvilypumą puikiai suvokė - tai galima pamatyti, paskaičius dabar „Raštuose“ išspausdintą Jono Šibailos nekrologą Krivickui. Tėn yra užfiksuota, kaip partizanai diskutuoja: Krivickas pristato savo kūrybą ir savikritiškai pastebi, kad turbūt ne viskas tiktis eiliniam kovotojui ir sako, kad jis pats nelinkęs šitos kūrybos platinti; bet partizanų vadai sako: ne, reikia ją perrašyti, dauginti, kad būtų įamžinta ir *vienišo lietuvių dalia šioje didingoje kovoje*. Aiškiai skiriamos dvi literatūros: eiliniams partizanams ta paprastesnė, su tam tikru propagandiniu atspalviu, ir didžioji literatūra, kuri tarsi paliekama ateičiai, kad įamžintų Laisvės kovų sąjūdį, įtrauktų jį į visą lietuvių kultūrą. Manau, kad šiandien mūsų pareiga ir yra atlikti tą paskutiniųjų partizanų įpareigojimą, perskaityti ir suprasti Bronių Krivicką ir jo perduodamai mūsų tautos dvasinės patirties daliai atrasti prideramą vietą lietuvių literatūros ir kultūros istorijoje.

Lietuvių literatūros istorijoje Krivickas pirmiausia svarbus tuo, kad jis *elitinės profesionaliosios literatūros sąvokomis aptaria didingą rezistencijos reiškinį*. Kova yra centrinė jo kūrybos tema - kova tiek biografiniu, tiek ir religiniu, tiek filosofiniu požiūriu. Be to, Krivickas rašo ir labai aukštos meninės vertės kūrinius. O dabar apie viską šiek tiek išsamiau.

Turtingas kūrėjas

Apie Krivicką lietuvių literatūros istorijoje mes galime kalbėti ne vien tikrai kaip apie poetą. Jaunystėje, karo metais, jis yra parašęs prozas, ir paskutiniųjų karo metų jo prozos kūriniai aiškiai rodo talento žymes. Labai svarbus Krivickas yra kaip literatūros kritikas ir mokslininkas. Jo universitete parašytas diplominis darbas apie Joną Aleksandriškį-Aistį yra vienas iš svarbiausių Aisčiui skirtų literatūros mokslo darbų. Tai labai geros literatūrologinės mokyklos darbas, parašytas labai skaidria kalba, ir juo dar šiandien puikiai galima remtis. Aš jį visada nurodau savo studentams, kai tenka dėstyti Aistį.

Labai aukšto lygio yra ir Krivicko paskutiniųjų karo metų teatro kritika. Taip pat rimto dėmesio nusipelno jo paskutiniųjų metų publicistika - daugiau kaip pilietinės ir politinės istorijos dokumentai, bet vis tiek tai yra jo literatūrinio palikimo dalis. O ir pati partizaninių metų Krivicko kūryba aiškiai skyla į populiarią, pilietinę, daugiau propagandinio pobūdžio, ir filosofinę, elitinę, estetinę poeziją. Taigi Krivickas yra turtingas, šakotas kūrėjas. Toliau norėčiau šiek tiek daugiau dėmesio paskirti jo kūrybos branduoliui - kūrybai, skirtai profesionaliai, išsilavinusiai publikai, ateičiai.

Poetas estetas

Visų pirma, kas turbūt labiausiai literatūros skaitytoją Krivicko kūryboje sutrikdo ir sužavi, yra tai, kad Krivickas iš tiesų nepalankioje situacijoje sugeba išlikti tikru rašytoju - grožinės literatūros kūrėju. Nepaisant žiaurios, tiesiog nuožmios tikrovės, kuri reikalauja pilietinės literatūros, užsiangažavimo, Krivickas partizanų stovyklose ir pradeda, o ir baigia rašyti kaip *poetas estetas*, kuris visada orientuojasi į grožio idėją, grožio kūrimą, stengiasi rašyti poeziją, kuri tiesiog skambėtų kaip muzika, užkerėtų. Krivicko eilėraščiai yra kupini neįtikėtinų rambybės ir yra neįtikėtinai gerai literatūriškai išbaigti. Eilėraščių „Rudenio lygumose“ (pirmasis posmas):

*Sėdėjau vieną kartą lygumoj tarp
žibančių raizienų,*

Tirštai apkibusį voratinkliais baltais.

*Po aukštu rudenio dangum jaučiau
be galo vienas.*

*Mačiau, kaip gervės išskrenda, lėtai
mojuodamos sparnais (...).*

Man atrodo, kad visi, kurie yra šiek tiek mokęsi literatūros ir dar jos neužmiršę, gali pajusti - tai labai mačerniškas eilėraščių. Krivickas čia akivaizdžiai pasirodo kaip vadinamosios žeminių kartos poetas, tų poetų, rašytojų, kurie į lietuvių literatūrą atėjo Antrojo pasaulinio karo metais, kurie subrendo Nepriklausomos Lietuvos

pakilimo metais, studijavo Vilniaus, Kauno universitetuose ir paskui, jau išeivijoje, parašė savo geriausius kūrinius, - tai karta, kuriai priklauso Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys ir Vytautas Mačernis. Ir štai šitam eilėrašty mes matom mačerniškos vizijos situaciją: platūs laukai, vienišas žmogus juose, kuris iš lėto grimzta į svajones, panašiai kaip ir Mačernio „Vizijų“ kalbėtojas palengva nugrimzta į vizijos erdvę ir ten mato tam tikrus poetiškus regėjimus. Eilėraštis labai skambus, labai melodingas, labai gerai, kaip mes, literatūrologai, sakom, instrumentuotas - labai gerai suderintas garsiniu požiūriu, ir nutviekstas tokios auksinės klasikos spalvos - rudeniškų lapų aukso, rimties, - kas sukuria ypatingos harmonijos jausmą. Toks estetiškumas ir įsiklausymas į gamtą, įsiklausymas į būti rodą Krivicką buvus labai išsilavinusį, aukštos estetinės kultūros žmogų.

Greta filosofinių eilėraščių Krivickas visą laiką yra kūres ir tokių, kuriuos galima pavadinti dainomis arba romansais, ir kai kurie iš jų yra tiesiog nuostabūs. Pavyzdys galėtų būti kai kurie eilėraščių „Ant Nemuno krantų“ posmai:

*O stuntė dovanų gražiausią
Man vasaros dievai.
- Tik kam man jos? -
liūdnei aš klausiau:
Jei tu man pražuvai.*

*Aš valgiau, skeldamas aukso šarvą,
Branduolius riešutų
Ir medų, kurs iš korio varvų,
Bet buvo man kartu.*

Juos būtų galima išrašyti ant lentos ir kiekvieną garsą nagrinėti, rodant, kaip viskas tame tekste yra susiję, tarsi kokiam juvelyriniam dirbiny, - tai puiki jausminė dainiška poezija.

Herojinė kovos poezija

Broniaus Krivicko poezijoje visą laiką skamba filosofiniai motyvai, nuo buities einama prie būties apmąstymų. Jo kūryba yra filosofinė būties, kovos ir Dievo poezija.

Apie partizanų buitį, kovą Krivickas kalba didžiųjų būties klausimų akivaizdoje - Dievo, mirties, amžinybės, ir šiuos dalykus svarsto savo kūriniuose. Atsiverskime eilėrašty, kuris yra programinis Krivicko kūrybai, nes būtent jis davė pavadinimą paties poeto sudarytam savo eilėraščių rinkiniui. Tai „Žiaurusis Dievas“.

Krivickas savo eilėrašty pradeda nuo religinio apmąstymo - koks yra Dievas. Įdomu, kad čia atsiranda pagoniško tikėjimo motyvų: panaudodamas senojo lietuvių tikėjimo simbolius, poetas nurodo į herojinę lietuvių tautos praeitį, į tą laiką, kuomet visa tauta buvo dvasiškai vieninga. Matome dramatišką dabarties žmogaus

situaciją: sutrupa aukurai, išsisklaido dūmai, ir tik tai pavienis žmogus lieka ištikimas seniesiems idealams, tik jo širdyje dar liepsnoja „pirmykštis pamaldumas“; bet jis nežino, kaip su Dievu kalbėti:

*Bet prieš mane išaugai toks didingas,
Kad aš Tavo didybę paklydau,
Ir nežinau, kokia malda Tau tinka
Nei kokią auką reikia nešti Tau.*

Toliau atsiranda pagoniškos kovos moralės motyvai: kraujas, kuris liejamas kovoje, yra malonus Dievui - tai savotiška kraujo auka. Čia galėtume cituoti daugelį kitų Broniaus Krivicko kovos eilėraščių, kuriuose jis kalba lyg senųjų epų rapsodas, vaidila, skelbiantis besalygišką ištikimybę saviesiems idealams ir nepripažįstantis jokių kompromisų: priešui turi būti pasipriešinta; su blogiu reikia kovoti, neklausiant, kokia bus kovos baigtis. Tokio tvirtumo pritrūko Lietuvos kariuomenei 1940 metais. Čia galbūt yra ir „per minkštos“ ankstesnės mūsų kultūros, mūsų patriotinio auklėjimo kaltė. Krivickas, kurio, beje, dar gimnazijoje rašyti straipsniai rodo ypatingą pilietinį brandumą, savo kovos poezija savotiškai išperka tą ankstesnės kultūros silpnadvasiškumą. Būdinga, kad čia atsiranda epo intonacijų. Krivickas kartu su kitais partizanų rašytojais sukuria herojinę lietuvių literatūros stilių, kokio dar nebuvo, ir savo kraujo auka suteikia jam šurpau tikrumo. Tokio, kokio savo laiku turbūt turėjo Homero epai, sukurti apie tikras kovas, tikrus žygdarbius ir herojus.

Dievo ir žmogaus būties tema

Kraujo, keršto motyvai - sakykime, nekritiški požiūris. Krikščionis kovoje tarsi turėtų kitaip elgtis. Bet šiuo motyvu poetas neapsiriboja ir į kitus posmus įtraukia dar keletą Dievo prigimties ir žmogaus būties svarstymų. Skaitykime toliau „Žiaurųjį Dievą“:

*Ir kai man akys lyg dvi ugnys žiba,
Skausmingai degdamos nuo neramios
minties,
Ir žvilgsnis atlaidus kaskart prieina
ribą,
Nesiekęs erdvėje žvaigždžių
paslapties, <...>*

*Aš Tau šią kančią degančią aukoju
Ir artinuos Tavin per ją.*

Nuo pagoniškos Dievo sampratos - prieš kraujas yra malonus Dievui - pereinama prie vidinės kančios, įtampos, kurią vienas žmogus, nebe karių būrys, aukoja Dievui ir taip prie Jo artėja. Tai žmogus, kuris vienas stengiasi suprasti kosmosą, atskleisti Dievo paslaptį ir šia įstanga, šia dvasios kančia Jį pasiekti. Tai faustiškojo žmogaus žygis. Dievas jį šaukia, jo gyslose atsilukštena nuostabi dvasia, kuri tarsi gėlė stiebiasi į Dievą. Ir

dar vienas minties posūkis:

*Bet puola speigas.
Siaubia vėtros grasios.
Daiktai neįsitraukė sužeidžia žiauriai.
Ir žūliai užlieja aušrą dvasios
Sukilę tamsūs kraujo sūkūriai.*

Galbūt tai pati dramatiškiausia vieta: speigas, vėtros - ir laiko, ir žemiškosios būties nepalankumo aukštesniajai kibirkščiai žmoguje ženklai; tamsūs kraujo sūkūriai - aiški kovos, sukilusių neapykantos ir kitų tamsių jausmų metafora - gresia užlieti dieviškąją „aušrą dvasios“. Čia jau kalba krikščioniškas poetas, kuriam kova ir kraujo liejimas yra be galo sunkus dalykas, sukeliantis vidinę kovą, kančią, bet, nepaisant to, per juos žengiama tvirtai, tikint didžia kovos ir kančios prasme:

*Nei keikiu aš Tavęs, nei gaileščio
maldauju:
Žinau, žiaurus Tu būsi amžinai,
Nes, rodos man, Tavo kriaunėnėj kaujas
Du priešingi ir didūs milžinai.*

Lyg lašas vėtroj jūrą bekrasčiųybę

Aš virpu mūšiuos jų didžiūos

Ir kiaujuosi prieš nebūties tamsybę

Ir į Gigantų šviesųjį veržiuos.

Broniaus Krivicko eilėraščiuose Lietuvos partizanų kova įgauna kosminės kovos mastą. Tas, kuris Lietuvos miškuose, pakrūmėse grumiasi su tokiais pat apdriskusiais, varganais rusų kareiviais, Krivicko eilėraščiuose parodomas kovojantis už Gerąjį Dievą kosminiuose Gėrio ir Blogio, tiesiog Būties ir Nebūties mūšiuose. Taip Bronius Krivickas galėjo nuraminti pavargusio kovotojo dvasią. Čia iš tiesų galima suprasti, kodėl patys partizanai pagrindinės spaudos puslapiuose rašė, kad pokario partizaninis karas yra didinga kova.

Tolimesniuose eilėraščių posmuose einama dar toliau. Išsakomas tikėjimas, būtent kova, išorinė ir vidinė kančia kovotoją atves į krikščioniškąjį atpirkimą, „kraujo sūkūrių“ iškankintos jo sielos žaizdų užgydymą ir atsivėrimą Dievui. Ir pabaiga:

*Užplūts mane Tavo šviesos malonė
Ir tartum žiedas spindulių tvane,
Žėrėsiu žemės žydinčiuose kloniuos,
Kol nebūtis nukaus mane.*

Krivickas netampa pamokslautoju, didaktišku religiniu arba patriotiniu poetu. Paskutinėje eilutėje aiškiai girdimas egzistencialistinės filosofijos balsas: nežinia, kas yra anapus, galbūt ten yra Dievas, o galbūt nėra nieko. Išlieka dramatiška žmogaus būklė: „nebūtis nukaus mane“, ir tada atsivers galutinė tikrovė. Tai XX amžiaus žmogaus tikėjimas, įtemptas, dramatiškas ir labai nuoširdus.

Meilės poetas

Noriu bent paminėti, kad ne mažiau svarbus ir įdomus dalykas galėtų būti ir Krivicko meilės lyrika, sonetai. Nemažą Krivicko poezijos dalį sudaro sonetų ciklas „Neužmirštuolei, žydinčiai nakti“, kuris rašytas truputį vėliau negu minėti gamtiškieji, romansiniai, kovos ir filosofiniai eilėraščiai. Jie tarsi nauju lygiu pakartoja visą aptartą problematiką. Man atrodo, labai įdomu ir prasminga, kad toje didingoje kovoje, apie kurią Krivickas kalba, atsiranda ir ji, moteris, mylimoji, globėja, šitos kovos lygiavertė dalyvė. Krivicko meilės lyrikos centre taip pat yra būties ir Dievo klausimas, ir čia nepaprastai gražiai pasirodo, kaip ji, mylimoji moteris, tampa tarpininke tarp pavargusio kovotojo ir Dievo, jos sieloje glūdinti harmonija, grožio pojūtis, šviesa atgaivina kovotojo širdį ir atveria jam tolimesnį kelią.

Poetas klasikas

Norėčiau paliesti dar vieną eilėrašty, kurio, regis, niekas iš kritikų iki šiol necitavo. Tai „Laukinių rožių šlamesys“. Kas čia be galo įdomu ir keista - tai visiškai nelietuviškas peizažas, be kokių nors lygumų, miškų, kaip matėme „Rudenio lygumose“. O čia kalnai, snieguotos viršūnės - ir laukinės rožės. Nepaprastai estetiškas vaizdas: balti kalnai, auksinė rūko skraistė, rožės. Nejučiom atsiranda Kristaus motyvai: eilėraščiui „aš“ nuo kaktos laša kraujas, vadinasi, rožių vainikas yra spygliuotas. Atsigręžęs atgal jis mato krauju nužymėtą savo taką. Iš kur galėjo visa tai atsirasti? Nieko panašaus nėra nei Mačernio, nei Nykos-Niliūno, nei tuo labiau Bradūno lyrikoje. Tai galbūt Goethės motyvai, asociacijos. Man atrodo, neatsitiktinis dalykas, kad Krivickas partizanaudamas Lietuvos miškuose vertė būtent šį didįjį vokiečių literatūros klasiką. Jis galėjo pasirinkti, ką norėjo, nes knygu po karo turbūt dar buvo pakankamai, nors ir išblaškytų. Manau, kad jis pasirinko Goethę dėl to, jog šis poetas buvo jam artimas klasiškąja dvasia: harmonija ir pusiausvyra; sielos giedruma, kuri leidžia siekti didžiausių dvasios aukštumų, kartu neprarandant nieko žmogiška. Mano supratimu, būtent kaip klasiškas poetas Krivickas yra ypač reikšmingas. Ta poetų karta, kuriai jis priklauso, apskritai yra modernistų karta. Ir ši karta, ir visa lietuvių literatūra po 1940 metų yra kupina egzistencinio nerimo, o kartais ir neslepimo tragizmo. Turbūt gerai prisimename, ypač jaunesnieji, tą patį Antaną Škėmą, kuris, galima sakyti, yra tiesiog klykiantis iš skausmo rašytojas. Algimantas Mackus, gana populiarus tarp jaunesnių žmonių, irgi pilnas katastrofos jausmo; Alfonsas Nyka-Niliūnas taip pat kupinas įtampos, nežinios. Krivickas iki pat galo išlieka nuostabiai, pribloškiančiai giedras rašytojas. Jis nenusisuka nuo

kovos, jis apie ją rašo labai daug. Kančios jo kūryboje taip pat yra daug, bet ji tarsi suvaldyta ir padaryta meno kūrinio dalimi. Kalbantysis nerėkia, nėra isteriškas, net nepradeda rašyti laisvosiom eilėmis, sulaužyta eilutė ar panašiai. Jis neardo tradicinės lietuvių poetinės kalbos. Kas nors gali sakyti, kad taip atsitinka dėl to, kad Krivickas tiesiog senoviškai rašo, kad jis gal kitaip nemoka; bet yra ne taip. Krivickas puikiai pažino moderniąją lietuvių ir pasaulinę literatūrą, tai matyti iš jo straipsnių, o ypač iš studijos apie Joną Aistį, bet jisai sąmoningai apsisprendžia už klasiką kaip tam tikrą harmonijos kupiną kūrybos tipą, kūrybą, kuri yra nepažeista dekadanso dvasios. Tai tik mano nuomonė, aš neturiu labai tvirtų įrodymų, tačiau tam tikrą būtent tokios Broniaus Krivicko pozicijos paliudijimų yra. Viena iš vėlyvųjų jo straipsnių, kurį rasime naujajame „Raštų“ tome, apie tai yra labai prasmingai užsimenama. Krivickas rašo apie nepriklausomybės metų lietuvių literatūrą ir sako, kad vakarietiškos įtakos jai vis dėlto nedavė tiek jau labai daug, nes poetai ir rašytojai nuėjo truputį per toli, ir, deja, joje atsirado moralinio pakrikimo ženklų. Man atrodo, kad tokia yra visa subrendusio Krivicko literatūrinė programa - grįžti prie klasikinių idealų, prie harmoningo žmogaus, kuris gali kovoti, kentėti, bet kartu neprarasti savo kaip kultūros žmogaus, europiečio tapatybės ir savigarbos.

Broniaus Krivicko vieta

Čia būtent ir norėčiau pereiti prie apibendrinimų - prie Broniaus Krivicko vietos lietuvių literatūroje apibrėžimo. Pirmiausia, Krivickas yra labai svarbus kaip *pokarinės mūsų intelektualinės kultūros atsparumo liudytojas*, sakykim tiksliau - nepriklausomos Lietuvos kultūros atsparumo liudytojas. Kiek daug mūsų rašytojų ir intelektualų 1940-ųjų metų savo kūrybinius idealus arba tiesiog išdavė, arba bent jau geroškai pakeitė, supaprastino, perėjo prie propagandinio kalbėjimo būdo. Pavyzdžiui, Bernardas Brazdžionis, kuris po karo rašo pilietinę poeziją, bet ji jau nebėra tokio gero lygio, kaip prieškarinė. Panašiai įvyko ir su Jonu Aisčiu, Salomėja Nėrimis ir dar daugeliu kitų. Vis dėlto tam tikra dalis rašytojų ir nepalankiomis sąlygomis lieka pirmiausia kultūros žmonėmis, kūrėjais, ir ne žingsnio nenukrypsta nuo savo programos. Toks yra Krivickas, tokie išeivijoje lieka Vaičiulaitis, Radauskas, Savickis, kai kurie inteligentai tremtiniai. Tai rodo, kad lietuvių kultūra jau buvo pasiekusi tokį tvirtumą, kad galėjo nebepaklusti istorijos prievartai. Politika gali būti nepalanki, bet kultūra lieka kultūra, vertybės lieka vertybėmis, literatūra gali likti literatūra, jeigu tikrai mes manome, kad tai, kuo tikime, yra svarbu ir prie to pasilieiname.

Be to, Krivickas yra išskirtinai reikšmingas ne tik dėl savo estetinės programos atsparumo, bet ir dėl savo kaip rašytojo moralinio vientisumo. Jo kaip rašytojo žodžiai *nesiskiria nuo darbų*: jis ne tik deklaruoja, kad už tėvynę ir žmogiškumą reikia mokėti numirti, bet ir nesvyruodamas taip pasielgia. Bronius Krivickas yra rašytojas, kuris paliudija, kad žodžiai mūsų literatūroje iš tiesų nėra tušti ženklai, kad jie iš tiesų gali reikšti tai, ką sako: garbę, tiesą ir pasiaukojimą. Tokiu būdu Krivickas patvirtina mūsų literatūros vertybinį aktualumą, gyvybingumą. Galbūt ne visi lietuvių autoriai pokaryje atlaikė tokį bandymą, bet iš esmės literatūra atlaikė, atlaikė Krivicko dėka. Dėl to Bronius Krivickas yra viena iš centrinių XX amžiaus vidurio lietuvių literatūros asmenybių.

Grįžtant prie pačios literatūros, prie kūrinių, Krivickas visų pirma yra tiesiog geras rašytojas, parašęs tokių eilėraščių, kurie bet kokiomis sąlygomis gali būti traukiami į chrestomatijas, tyliai sau skaitomi, prisimenami, nagrinėjami, dainuojami. Ta prasme jis yra kaip auksakalys, papildęs mūsų literatūros aukso iždą.

Ir pagaliau paskutinis momentas, dėl ko aš čia prisiminiau eilėrašty „Laukinių rožių šlamesys“ - Krivickas kaip rašytojas klasikas, klasikinės literatūros tradicijos tęsėjas. Man atrodo, kad tai gana svarbu galvojant apie mūsų literatūros dabartį ir ateitį. Pastarųjų kelių šimtmečių Europos literatūra yra iš tiesų krizės literatūra, literatūra, kuri praranda vertybines orientacijas, praranda klasikinio, nuo Antikos, nuo Biblijos laikų europiečiams bendro pasaulėvaizdžio vientisumą. Literatūroje keičiasi pati žmogaus samprata, jis suyra į instinktus, protą, valią ir taip toliau, darosi nevientisas. Atitinkamai suyra ir harmoningas pasaulio vaizdas, ir darni, aiški kalba. Tačiau literatūroje ir kultūroje visą laiką išlieka ir klasikinių vertybių nuojauta, klasikinių vertybių atmintis. Kai galvojame, kokia bus mūsų literatūra XXI amžiuje, viena iš galimybių yra ta, kad laikai visgi šiek tiek gerės, ir galbūt vėl bus atsisukta į klasikinius idealus, į darnų žmogų, kuriame sugyvena protas, širdis, ištikinimai, kurio pasaulėžiūra neprieštarauja moralei, o elgesys kalbai, kurio gyvenime randa vietos ir būties klausimai, ir meilės džiaugsmas, ir pasigėrėjimas gamta, ir tiesiog paprastas grožis, kurio tarsi nebelieka kai kurioje dabartinėje literatūroje. Jeigu iš tiesų taip, jeigu literatūra vėl atsisuktų į savo klasikines ištakas, tai tokie rašytojai kaip Krivickas suaktualėtų. Bronius Krivickas būtų puiki būsimos lietuvių literatūros tradicijos atrama. Maždaug taip įsivaizduočiau šio didelio, svarbaus rašytojo vietą mūsų literatūros istorijoje.

Virginijus Gasiliūnas

1952-ųjų rugsėjo 21-oji

Jau dešimt metų, kai tik atsiranda laisvesnio laiko, domiuosi Broniaus Krivicko kūryba ir gyvenimu. Ir to domėjimosi rezultatas - ką tik pasirodę raštai. Tai, ką maniau esant svarbu, surašiau raštų įžangos ar kituose straipsniuose.

Šįkart, nenorėdamas kartotis, pamėginsiu sugrįžti į vieną dieną. Broniaus Krivicko mirties dieną. Kai pagalvoji, žmogaus mirtadienis yra savotiškai reikšmingesnis už jo gimtadienį.

„...tol, kol mes esame gyvi, mums stinga prasmės [...]. Mirtis galutinai sumontuoja mūsų gyvenimą. Kitaip tariant, ji atrenka iš tiesų reikšmingus mūsų gyvenimo epizodus [...], komponuodama juos taip, kad mūsų bekrastė, miglota ir beformė dabartis virsta aiškia, stabilia praeitimi. Taigi gyvenimas leidžia mums išreikšti save tiksliai per mirtį“, - yra pasakęs garsus režisierius Pieras Paolo Pasolini (1922-1975).

Mirtis atima galimybę šioje žemėje padaryti dar ką nors gera, bet atima ir galimybę suklysti, užbėga už akių mirtinos nuodėmės galimybė. Šitaip kalbėdamas, aš turiu galvoj pirmiausia partizanų likimus. Pakliūt gyvam į MGB nagus - tai buvo mums sunkiai įsivaizduojamas dalykas, nes žmogus, jo nuostatos, jo įsitikinimai yra viena, o tai, kas atsitinka su kankinamo, žvėriškai kankinamo žmogaus psichika, yra sunkiai suvokiami ir nusakomi dalykai. Siurpu skaityti Bronių Krivicką išdavusio LLKS Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities vado Jono Kimšto po kankinimų surašytą planą „Kaip sunaikinti Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdį ir užmegzti ryšius su VLIK-u“. Ten yra surašyta daug daugiau, negu būtų visiškai užtekę emgėbistams... Viena vertus, vis dėlto mes turim pasakyt, kas ką padarė, bet teisėjas tebūnie jiems tiksliai Dievas.

Taigi 1951-ųjų rugsėjo 21-oji. Pagal Kimšto suteiktą informaciją tądien buvo surengta MGB ir kariuomenės operacija, kurios tikslas - paimti Bronių Krivicką gyvą. 1160 kareivių vadovavo net 11 asmenų operacijos vykdymo štabas. Viskas prasidėjo sekmadienio septintą valandą ryto (digresija: „Tai buvo septintą valandą ryto, / lygiai septintą valandą ryto...“ - taip prasideda viena iš Algimanto Mackaus „Chapel B“ dalių - „Raudiškoji“).

Buvo sekmadienis. Nepastoviai debesuota, vėjas - vakarų, silpnas, iki vidutinio, oro temperatūra - 9-14 laipsnių šilumos. Neblogai dygo grybai.

Vilniuje nuo 12 valandos buvo pradėti registruoti LKP(b) VII suvažiavimo delegatai ir registracija vyko iki 21 valandos. Tądien „Tiesoje“ pasirodė kito poeto - Vacio Reimerio straipsnis, kuriame buvo kalbama apie „auštančią galingą tarybinės saulės liepsną“. Tą pačią dieną išėjusiame „Literatūros ir meno“ numeryje galėjai perskaityti Broniaus Krivicko vienmečio Eduardo Mieželaičio eilėraštį „Stalinas prie Nemuno“, kuriame yra ir tokie posmai:

Neseniai keliavau aš į Kauną
Ir girdėjau, kaip žmonės kalbėjo,
Kad į mūsų respubliką jauną
Vadas - Stalinas didis atėjo.

Sako, matė jo pilką milinę,
Sidabru pasipuošusią galvą,
Jis prie Nemuno taką pramynė
Ir sustojo įkopęs į kalvą. [...]

Aš žinau, kodėl žmonės jį matė
savo gimtojo Nemuno klony:
Jo statybų planuos ilgametė
Išsipildė lietuvių svajonė.

O Bronius Raguotis „recenzavo“ rinkinį „Leninui Stalinui mūsų daina“, kuris esąs „lietuvių tautos širdies balsas, nuoširdžiausių jausmų kupinas, partiją, Leniną ir Staliną šlovinantis balsas“.

1952-ųjų rugsėjo 21-ąją Lietuvos valstybiniame operos ir baleto teatre 12 valandą (papigintomis kainomis) galėjai pasiklausyti Smetanos operos „Parduotoji nuotaka“, o vakare aštuntą pasigrožėti baleto „Raimonda“, o Valstybiniame dramos teatre pasižiūrėti ispanų dramaturgo Calderono „Meile nežaidžiama“. Vilniaus kino teatruose tądien daugiausia buvo rodomi „Robino Hudo nuotykių“. 20 valandą, kai pagal visus planus turėjo baigtis „čekistko-voiskovaja operacija“, Vilniaus Džeržinskio rajono vykdomojo komiteto posėdžių salėje (Džeržinskio 16) Lietuvos TSR politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugija ruošė viešą paskaitą tema „Amerikos ir Anglijos imperialistai - pikėliausi tarybinės liaudies prieštai“.

Visa (o paminėjau tik pabirų faktų) vyko tą pačią dieną.

Kai bandai suvokti, šiek tiek sunku - tarsi toj pačioj Lietuvoj buvo dvi Lietuvos. Ir ta antroji Lietuva, kad ir kokia ji buvo išretinta kulkų ar tremčių, vis dėlto buvo stipri ir to stiprumo bene aiškiausias paliudijimas tai, kad Bronius Krivickas nuo 1945 iki 1952 metų liko gyvas ir kūrė. Ir tai, kad išliko jo žmonėms atiduotų saugot rankraščių, kad žmonės, dėl popieriaus skiautės galėję papulti į Sibirą, vis dėlto suvokė joje užrašytųjų žodžių vertę ir išsaugojo, liudija: visada būna žmonių, tegu ir intuityviai suvokiančių, skiriančių juoda nuo balta.

Vitalija Kazilionytė

BENDRAŽYGIO
LIUDIJIMAI

(Pabaiga, pradžia Nr.8)

Perėję per kelis susitikimų atsiminimų laukus, sustojame prie pamatinio klausimo: kada Julijonas Būtėnas apsisprendė žygiui į Lietuvą?

„Julijonas, kaip man atrodo, tokiam žygiui su antrąja desantininkų grupe nei buvo iš anksto numatytas, nei buvo užsiangažavęs. Kai Miunchene abu praleidom tris dienas, tai apie grįžimą Lietuvon jis nieko man nekalbėjo. Ir, manau, dėl to, kad žmones tam buvo numatyti. Tik vėliau, jau 1950-aisiais, kada kpt. J. Kupstas susilaužė koją, pasidarė aktualu - kas jį pakeis, nes Kupstas buvo lektorius mūsų karo mokykloj, visgi intelektualų jėga. Lietuvoje tuo metu reikėjo intelektualinio jauno kraujo. Julijonas dėl to ir pasiaukėjo. Jis, išlydėjęs Skrajūną, galutinai apsisprendė. Skrajūnas ir Julijonas žinojo, jog partizanams ateina sunkios dienos. Dar Miunchene kalbėjomės su juo, kad būtina sumažinti aktyvių partizanų skaičių ir sudaryti mažas grupes, kurios galėtų tvarkyti žmones ir palaikyti jų dvasią - pereit iš partizaninio karinio į policinį darbą: dienos metu būti kolchozininkais ir tarnautojais, o nakties metu vykdyti policines pareigas. Tokiam partizanų reorganizavimo darbui Julijonas galėjo būti numatytas.“ Šitie samprotavimai remiasi logiškai pagrįstais faktais: Julijonas Būtėnas buvo reikalingas darbui VLIK'o kariniame skyriuje, kurio svarbą jau nulemia toks faktas, kaip Juozo Lukšos išlydėjimas į Lietuvą. Konkretaus susitarimo su Juozu 1949 m. negalėjo būti, nes platesnei jų pažinčiai ir bendradarbiavimui po Baden Badeno nebuvo tinkamų sąlygų. Tiesioginis numatymas vykti į kraštą galėjo subręsti 1950 m. pirmaisiais mėnesiais Juozui Lukšai, Jonui Kupstui ir Jonui Kukauskui perėjus amerikiečių žvalgybos žinion, atsikėlus Miunchenai. Tuomet Julijonas pradėjo mokytis amerikiečių žvalgybos mokykloje Kaufbeurene, kas ir rodo jo jau konkretų apsisprendimą grįžti. Žinoma, giliau pažvelgus į Julijono Būtėno asmenybę, galima tvirtinti, kad svarstymai apie grįžimą Lietuvon prasidėjo nuo pirmojo susitikimo su Juozu, kadangi Julijonui, dūstančiam nuo beprasmės vegetacijos tremtyje, šis žmogus jau pats savaime buvo atsakymas į klausimą - kaip padėti kovojančiai Lietuvai. Tą ilgai mąstyta apsisprendimą patvirtina tolimesni Jono žodžiai: „Julijonas, kiek aš jį pažinau, buvo žmogus realistas, tai jau ne spontaniškai jis apsisprendė, jis apie tai turėjo galvot ir pergalvot, nes puikiai žinojo ir tarptautinę padėtį, ir padėtį Lietuvoje“.

Lieka įvertinti žygio prasmę. Išgirsti protingus žodžius be jokių patriotinių pakylėjimų, kaltinimų, daugelio metų VLIK'o žmonėms, be jokių nusistebėjimų. Ir suvoki, jog taip kalbėti tegali tik jį gerai pažinojęs tos pat dvasios žmogus, kuriam seniai aiškus ir giliai įsisąmonintas tas prasmės klausimas. „Jeigu tu suprasi, kodėl Julijonas pasirinko šitą kelią, kitam žmogui, ieškančiam motyvų, pateisinančių tokį apsisprendimą, atrodys nesuprantama - jis juos savaip įvertins, nejulijoniškai. Yra juk ir kita samprata: intelektualus žmogus tose sąlygose turėjo pasielgti ne taip, kaip Julijonas, bet pasirinkti kitą egzistavimo būdą. Bet, matai, taip vertindamas žmogus nežino ar tiesiog pamiršta, kad po karo Vakaruose taigi niekas nenorėjo iš politikų šnekėti apie Pabaltijį, buvo juk aišku, kas pasirašyta Jaltaje - Vidurio Europos pardavimas Sovietijai“. O tam, kad politikai prašnektų, reikėjo liudyti kovojančią Lietuvą savos gyvybės auka. Jono vertinimas vidujiniai susižaukia su prof. Juozo Brazaičio, pavadinusio Julijoną

laisvojo pasaulio lietuvių auka ir kartu auka Vakarų pasaulio, kurio lyderių veiksmams sukilusiems už laisvę išdavė, mintimis. Viltis sulaukti Vakarų pagalbos tuometinei kovojančiai Lietuvai jau buvo prarasta. Dar teberuseno išsigelbėjimo kibirkštis - sulaukti pagalbos - intelektualinės - iš laisvajame pasaulyje gyvenančių lietuvių. Ar jie tesės?.. Julijono Būtėno grįžimas susiejo kovotojus tėvynėje su rezistencine mūsų išeivija į vieną kovojančią Lietuvą, liudijančią pasauliui laisvę praradusios valstybės egzistavimą, ir, jei ne išdavystės, tas liudijimas būtų ilgai tęsėsis... Įsiterpia dar vienas Jono prisiminimas: „kai kalbėjau su Arvid'u Fredborg'u, pasakiau jam Julijono likimą, tai jo komentaras toksai: iš jo šito buvo galima laukti“. Visa tai verčia susimąstyti: Julijono poelgis natūraliai priimamas ir natūraliai įprasminamas tik žmonių iš jo artimos aplinkos, tik žmonių, tvirtai ir skaudžiai išbraidžiusių rezistencijos tikrovę.

Ilgą buvo paskutinį rytą Jono sodyboje: jau laukė kitas Baltijos krantas, o čia, šitame, giliai tave savin įtraukus per tas keturias nuoširdžios bendrystės dienas patirta jo paprasto gyvenimo jaukuma tebelaikė taip stipriai, kad ligi skausmo nesinorėjo atsisveikinti...

Paskutinįsyk dar paklaidžioji po šiaurietišką mišką, nusiprausi neįprastai skaidriame ir švariame upelio vandenyje, akimis apglėbi namuką - paprastą ir perdėm lietuvišką, be jokių Vakarų civilizacijos patogumų, regis, tokių panašių į tavąjį, anapus Baltijos paliktą... Kaimynams švedams toksai gyvenimas turbūt sunkiai suprantamas: šeimininkas net automobilio neturi, iki artimiausio už keturių kilometrų esančio miesteliuko eina pėsčias; tikrasis jo gyvenimas - miško ir upelio apsupty: pats žuvį pasigauna, paukščių prisišaudo, uogų, grybų prisirenka, o visą vasaros metą akį džiugina namuose ant kiekvieno stalo ir palangės laukinių gėlių puokštės. Užtat yra kita gyvenimo pusė (irgi daugelį stebinanti) - kambariai, užkrauti knygom, didžiuliais archyvais, kuriuose visa Jono ir daugelio žmonių praeitis išsaugota: laiškai jo ir jam rašyti - Juozo Lukšos, prof. Juozo Brazaičio, prel. Mykolo Krupavičiaus, dr. Stasio A. Bačkio, Vytauto Vaitiekūno, plk. Antano Šovos, įvairių susitikimų, susitarimų protokolai, pro memorijos - dokumentai, niekur necituoti, nepagarsinti mūsų istorijos faktai. O ir pats istorijos saugotojas tebėra palinkęs prie dokumentų šifravimo - sudėstymo į atsiminimų lapus. Širdyje giliai įstringa gražus ir išmintingas Jono kalbėjimas tiek praeitį prisimenant, tiek dabartinį atklystant - be jokios neapykantos, ne teisiant žmogų, bet blaiviai vertinant jo darbus. Bičiuliškumu šildo tas paprastai nuoširdus kreipimasis į kiekvieną tik vardu pavadinant.

„Manoje atmintyje Julijonas paliko kaip tvirtą įsitikinimų žmogus, žinąs savo gyvenimo prasmę ir atsakomybę ne tik prieš Kūrėją, bet ir prieš laisvę praradusią valstybę - Lietuvą“ - dar tebegirdi paskutinę viešnagės dieną pasakytus Julijono Būtėno asmenybę apibendrinančius žodžius. Lygiai tokią pat atsakomybę pripažino ir Jonas, pasirinkęs tą paprastą lietuvišką gyvenimą šalia Lietuvos, kur viskas tvirta ir patikima. Išsiskyrimas palengvėja, atėjus minčiai, jog dabar pradėdi suprasti - ką reiškia ištikimybės rezistencijai...

Post scriptum. Gal kas šiuose liudijimuose pasiges išsamesnių, tiksliau dokumentuotų Julijono Būtėno gyvenimo įžvalgų. Taip, tenka pripažinti: Jono Pajaujo ir Julijono Būtėno keliai kryžiuosi tik tam tikrais istorijos laikotarpiais; jis nebuvo visų svarbiausių savo bendražygio sprendimų tiesioginis liudininkas, neteko jam tiesiogiai stebėti ir Julijono pasirašymo metų - 1950-ųjų. Bet reikia pripažinti ir tą faktą, jog tokių tiesioginių liudininkų jau nėra tarp gyvųjų: nėra šiuo metu ir galimybės patekti į JAV, Vokietijos, Švedijos archyvus. Todėl, šitai pripažinus, Jono Pajaujo, kaip vienintelio gyvo bendražygio (Vietinės Rinktinės štabas, susitikimai Pfullingene po karo, darbas Miunchene) liudijimai įgauna žymiai svaresnę vertę.

LIETUVOS LAISVĖS KOVŲ IR KANČIŲ ISTORIJA. KODĖL JĄ REIKIA MINĖTI?

Kitų metų pradžioje pirmą kartą visuose Lietuvos rajonuose organizuojamas moksleivių konkursas "Lietuvos laisvės kovų ir kančių istorija". Pasiruošimas jam jau prasidėjo - gruodžio 8 d. Pasvalio krašto muziejuje įvyko konferencija, kurioje susirinkę rajono mokyklų istorijos mokytojai, jaunieji istorikai, buvę partizanai, tremtiniai, į svečius atvykęs konkurso pradininkas, Seimo gynybos ir nacionalinio saugumo komiteto pirmininko pavaduotojas Algis Kašėta bandė surasti bendrą kalbą, kuri būtų stipriausia atrama būsimiems konkurso dalyviams. Ta proga savo mintimis apie Lietuvos laisvės kovų ir kančių istoriją dalijasi rajono moksleiviai.

Mindaugas Simonaitis

Vasų vidurinė mokykla 11 kl.

Jau greitai sukaks tūkstantis metų, kuomet pirmą kartą buvo paminėtas Lietuvos vardas. Nelengvas mūsų šaliai buvo tas tūkstantmetis. Daug karų patyrė mūsų protėviai. Kovojo už savo dievus, kalbą, laisvę. Istorija daug randų paliko Lietuvos kūne. XX a. taip pat gausus kovų ir kančių. Nors ji ir galime pavadinti žmonijos sužydėjimu, tačiau žmogiškojo proto apogėjaus laikais mūsų planetą siaubė ir siaubia didesni ir mažesni karai, ginkluoti konfliktai. Išgyvenusi du pasaulinius karus, mūsų šalis dar beveik dešimt metų kovojo už savo teises ir išlikimą. Partizaninis karas neatnešė pergalės, kurios taip laukta. Norėdami nekartoti kitų žmonių klaidų ir nebūti blogu pavyzdžiu kitiems (juk ir patys kursime istoriją), turime mokytis iš praeities. Geriausias pamokas šiandien gauname, girdėdami mintis žmonių, kurie išgyveno tremtį, kurie visus tuos įvykius matė savo akimis. Geriausia atmintis yra gyva atmintis. Lietuvos laisvės kovas ir kančias reikia minėti, kad mes ir būsimos kartos žinotų, kam ir kodėl turime būti dėkingi už tai, kad tas mažas žemės lopinėlis neišnyko iš pasaulio žemėlapiu.

Jurgita Kalitė

Vasų vidurinė mokykla 12 kl.

Atsigręžkime į praeitį ir įsigilinkime į Lietuvos padėtį įvairiais šimtmečiais. Kyla klausimas, kodėl lietuviai, mūsų protėviai, troško laisvės ir siekė jos bet kokia kaina: ėjo į karus, rengė sukilimus, kūrė sąjūdžius, slapta spausdino ir platino knygas gimtąja kalba, slapta mokė jaunimą gimtojo žodžio. Juk visa tai pareikalavo aukų. Bet lietuviai napalūžo. Jie kovojo už savo ateitį, už laisvę. Visi kovotojai už Lietuvos laisvę liko istorijos vadovėlių puslapiuose. Vieni kaip Žalgirio mūšio dalyviai, kiti kaip lietuviško žodžio puoselėtojai ir t.t. Iš amžių glūdumos atskamba Martyno Mažvydo žodis, išspausdintas 1547 m. pirmojoje lietuviškoje knygoje - "Katekizmas". "Katekizmas" - tai krikščioniško tikėjimo ir tautinio ugdymo pradžiamokslis, tai kelias į kiekvieno žmogaus, kartu ir tautos klestėjimą. Lietuviškoje prakalboje "Knygelės pačios byloja lietuviams ir žemaičiams" M.Mažvydas su meile kreipiasi į brolius ir seseris, prašydamas maloniai Dievo žodį priimti, sūnus ir šeimyną išmokyti, džiaugiasi, jog nuo šiol katekizmo galės mokyti gimtąja lietuvių kalba:

Mokslo šito tėvai mūsų troško turėti,

Ale to negalėjo nė vienu būdu gauti.

Tačiau perspėja, kad tautos laukia dvasinė tamsa, nelaisvė, prievarta, jei tikėjimo sėkla nesudygė žemėje:

Jei kursai mane nuo tavęs atmes,

Tasai jokios naudos iš manęs negaus.

Kyla klausimas, ar buvo įsiklausyta į šiuos M.Mažvydo - pranašo žodžius. Atsakymas tik vienas - ne. Iki 1990 metų kovo 1 d. lietuviai net tris kartus buvo rusinami ir du kartus vokietinami: prievarta mokomi svetimos kalbos, verčiami priimti svetimus papročius, tradicijas, kultūrą. Po 1795 m. trečiojo padalijimo Lietuvos valstybė išnyko iš pasaulio žemėlapiu. 122853 kv. km jos ploto buvo prijungta prie Rusijos. Lietuva, kaip valstybė, žlugo...

Tačiau tikrai kaip valstybė, nes dar liko tauta, kuri įrodė visam pasauliui, jog galima veikti prieš įstatymus, bet prieš žmogų bet kokios priemonės taps bevertės, jeigu jam tėvynė, gimtasis žodis, artimieji yra gyvenimo tikslas ir svarbiau už visus pasaulio turtus.

Vadovaudamiesi protėvių dvasinėm idėjom, saugokime ir branginkime laisvę.

Rita Baronaitė

Pasvalio 2-oji vid.mokykla 11 kl.

Tikrai visi vienuoliktokai žino, kad mokykloje teminiai ar praktiniai darbai nėra naujiena. Ne, dalyvauti šiame konkurse ir parašyti rašinį istorine tema manęs niekas nevertė. Tai buvo tarsi savų jėgų išbandymas. Be to, per rudens atostogas buvo daug laisvo laiko. Nesigailiu, nes už darbą bus atlyginta pažymiu.

Absoliučiai nemanau, kad apie kokius renginius būtų atsiliepiama blogai. Tai mus supažindina su Lietuvos, etnografinės srities ar gimtojo krašto istorija. Susitikimai su žymiais žmonėmis, įdomi literatūra, panašūs konkursai yra daug patrauklesni nei sėdėjimas ir žinovavimas klasėje. Tai šiek tiek nuspalvina mokslo pilkumą.

Cituojau tėvus: "Rašinius ir pokalbius apie tuos miškinius, banditus ir kt. Ką jie dar sugalvos?" Kąžkas panašaus. Bet tai rodo žmogaus neišmanymą ir nesuvokimą. O kai dabar koks politikas dieną ar savaitę pabadauja? Vaje! Sensacija! Paskaitykit literatūrą apie pokario meto teisybės ieškotojus. Tai ne tiek aištelėsit. Manau, kad šio laikotarpio istorinės datos visiškai užmirštos, kad apskritai švietimui ir įdomesniems renginiams skiriama mažai lėšų. Taip, žinoma, jų trūksta visur. Juk kas geriau: ar pora kalašnikovų, ar 10-20 išprususių ir protingų žmonių?

Čia jau lieka Jums, dėdės, spręsti...

Kristina Navalinskaitė

Pasvalio 2-oji vid. mokykla 11 kl.

Manau, kad tokie konkursai yra reikalingi, kadangi moksleiviai papildoma mokykloje įgytas žinias, pratinasi prie savarankiškesnio darbo, mąstymo, o, be to, ir gauna tam tikrą įvertinimą.

Mūsų mokytoja tikrai nestūmė jėga dalyvauti šiame konkurse. Ji tik pasiūlė dalyvauti, ir mes sutikome. Tai mus sudomino, ir dabar nesigailime dėl savo apsisprendimo, nors temos buvo sunkios.

Apie pokario ginkluoto pasipriešinimo kovas, terorą žinome tik tai, ką pasakojo istorijos mokytoja ir iš savo senelių.

Manau, kad pokario pasipriešinimas ėjo į Lietuvos istoriją kaip reikšmingas ir skaudus kovų už laisvę laikotarpis, nusinėsdamas daug žmonių gyvybių. O į tai negalima žiūrėti pro pirštus.

Elena Marija Karoblytė-Čivienė

KUR BEBŪČIAU - GIMTINĖ BRANGIAUSIA

Gimiau 1935 m. kovo 9 d. Pasvalyje, tarnautojų šeimoje. Tiksliau - Biržų ligoninėje. Taigi siauruku geležinkelio, kurį aprašo poetas Vl. Braziūnas, man teko važiuoti ir dar negimusiai.

Šeimoje buvau antroji dukra. (Vyresnė - sesuo Birutė). Vaikystė prabėgo prie Pasvalio senųjų kapinių, buv. Kapų gatvėje, kur dabar įkurtas Krašto muziejus, o gatvė vadinasi P.Avižonio. Ten stovėjo medinis namelis, kurį tėvai nuomodavo iš buvusio ūkininko Jono Marcinkevičiaus. Daug išliko prisiminimų iš to laikotarpio, nes ten gyventa pačiais gražiausiais gyvenimo metais. Dažnai sapnuose matau gimtojo namo kambarius, prisimenu draugus, kaimynus. Žaisdavome su žydu tautybės vaikais. Mat netoli buvo žydu "škala". Išliko prisiminimas, kaip 1941 m., prasidėjus karui, ėjo kariuomenė, o mes į ją žiūrėjome iš tėvų darbovietės, pro langą.

1941 m. tėvams nusipirkus žemės sklypą, buvo statomas namas. Dar jo nebaigus, persikėlėme gyventi į Joniškėlio gatvę Nr. 11. (Vėliau namas penumeruotas į Nr. 13). Iki mokyklos teko lankyti taip pat Joniškėlio gatvėje buvusį vaikų darželį.

Dar tebegyvenant Kapų gatvėje, tekdavo keltis per Lėvenį lieptu. O jis buvo gana aukštas. Beskubėdama, bėgdama tekina, net kelis kartus buvau įkritusi į vandenį. Prisimenu, kaip darželyje lipdydavome iš plastilino. Tam vadovavo seserys vienuolės. (Yra išlikusių nuotraukų). Tekdavo pasidėti ir mokytojo A.Kuosos vadovaujamos pradžios mokyklos suole, bet tik su sesute...

1941 m. pradėjau lankyti pradžios mokyklą, kuri buvo Vilniaus gatvėje. (Dabar - pagrindinė mokykla). Baigusi keturis skyrius, įstojau į P.Vileišio gimnazijos (vėliau ji perorganizuota į vidurinę mokyklą) pirmąją klasę. Mokyklą baigiau 1954-aisiais.

Kasdien į mokyklą tekdavo eiti per senąjį Lėvens tiltą, pro baltą dvibokštę bažnyčią ir raudoną plytų špitolę. Išliko siaubą keliančių prisiminimų apie nužudytų partizanų kūnų nickinimą. Ir šiandien man akyse - jie, suguldyti prie šventoriaus tvoros. Mes, vaikai, bijodami sustoti, kad už tai nebūtume ištremti, praeidavome. O ta baimė kankino visus okupacijos metus.

Mano pomėgis vaidinti turbūt prasidėjo dar tada, kai vaikystėje, ilipusi į obelį, garsiai skaitydavau pasakas, ciles ir "vaidindavau". Būdama 12-kos metų, vasarą surengiau "vaidinimą" su gatvės vaikais, o žiūrovai buvo tėvai.

Vokiečių okupacijos metais priklausiau angelaičių organizacijai, vaidinau spektakliuke "Mėlynasis drugelis", įvairiuose montažuose. Vidurinėje mokykloje lankiau dramos, tautosakos būrelių užsiėmimus, choro repeticijas ir labai mėgau sportą. Ypač įsimintinas Meilutės vaidmuo tautosakos būrelio surodoštame spektaklyje pasakos "Dvylika brolių juodvarniais laksčiusių" motyvais, kurį režisavo mokytoja R.Vaitiekūnaitė. Į šį vaidmenį pretendavome net keturiose. Teko vaidinti (rež. mokytojas A.Vadapalas) Žemaitės "Marčioje", A.Fadejevo "Jaunojoje Gvardijoje", 1951 m. - K.Simonovo "Prahos kaštonų paunksmėje" ir kt.

1955 m. rudenį įstojau į Vilniaus kultūros technikumą. Pasirinkau saviveiklos režisierės specialybę. Mokydamasi vaidinau Niną Zarečnąją A.Čechovo "Žuvėdroje", Franciską P.Merimė "Atsitiktinume" ir kt.

1958 m. baigusi technikumą, konkurso keliu patekau į Šiaulių dramos teatrą. Čia pirmiausia teko Laimutės vaidmuo A.Vienulio "Puodžiūnkiemyje", toliau - nemažai kitų vaidmenų. Ypač man brangus buvo Ainos vaidmuo latvių rašytojos G.Priedės "Nors ir ruduo" (režis. Venta Vecumniek). Gal todėl, kad patekti pas latvių režisierę visi norėjome.

1959 m. išteikėjau už savo jaunystės draugo Kazimiero Čivo, kuris gyveno Kaune. Dar metus padirbėjusi Šiauliuose, persikėliau gyventi į Kauną ir pradėjau dirbti aktore Valstybiniame lielių teatre, neseniai persikėlusiam iš Marijampolės, ir išvardyti.

Taigi ir vėl konkurso keliu likimas mane suvedė su lėlėmis. O pagrindus turėjau dar iš mokymosi laikų Kultūros technikuose (laimei, dėstė juos Balys Lukošius). Lėlių teatre iš pradžių buvo nelengva, nes reikėjo įvaldyti gana sudėtingą to meto techniką. Čia pirmiausia teko Senelės vaidmuo pasakoje "Nyktukas Nosis", vėliau - Jūratė V.Miliūno "Tūkstantis pavojų", Danilenko "Riodino" - Perlina ir daugelis kitų vaidmenų įvairiuose spektakliuose. Daug važinėta po Lietuvos mokyklas, dalyvauta lielių teatrų festivaliuose.

Būta ir užsienyje: Bulgarijoje, Vengrijoje, Lenkijoje, Amerikoje.

O kiek spektaklių, kiek įvairiausių vaidmenų! Dalyvauta ir ne vienoje televizijos laidoje. Gautas ne vienas padėkos, pagyrimo ir garbės raštas, kitų apdovanojimų.

Nors pagal amžių jau ir pensininkė, tebedirbu lielių teatre. Gyvenu su sūnaus Lino šeima. O ir anūkui Justui jau 11.

Man visada lieka brangus gimtasis Pasvalys. Čia palaidotas tėvelis, čia ir Kaune mirusi mamytė. Be abejo, vienas šviesiausių tėviškės žiburių, menantis gražiausias jaunystės dienas, P.Vileišio vidurinė mokykla, vėl siekianti tapti gimnazija.

Man, kaip širdimi pasvalietei, visada brangūs kas penkeri metai ruošiami susitikimai su buvusiais klasės draugais, mokytojais. Ypač įsimintinas susitikimas šiemet, rugpjūčio 21 d., Pasvalio vidurinėje po 45-erių metų. Susirinkome kartu su "žentais" ir "marčiomis" (taip mes vadiname savo draugų vyrus ir žmonas) per 30 žmonių. Jautėmės laimingi, kad dalyvavo ir buvęs berniukų klasės auklėtojas, fizikos mokytojas Bronius Bagdonavičius. O juk nemažas būrys tiek buvusių bendraklasių, tiek ir mokytojų atgulė amžino poilsio. Apsilankę kapinėse, pagerbėme šviesų buvusio klasės auklėtojo Antano Vadapalo, mokytojų Onutės Vadapalienės, Balio Šimo, Alinos Bagdonavičienės, Onutės Macaitės, Broniaus Kairio atminimą. Retėja ir draugų gretos. Kažin, kiek beliks mūsų iki kito susitikimo? Juk nebeturime Stasio Taučkelos, Stasio Gudliausko, Stasio Narkevičiaus, Verutės Čiuikinaitytės, Joanos Vaignaitės, Onutės Stankevičiūtės... Kartu didžiuojamės tapusiais garsiais žmonėmis. Tai aktorius Regimantas Adomaitis, solistė Aldona Mikšytė, jau a.a. aktorė Joana Vaignaitė, neurologas chirurgas doc. Jaunutis Tamašauskas, architektas Arvydas Kučinskas, hab. dr. Zinas Kazėnas, plk. Antanas Dulevičius, mokytoja Bronė Babickaitė ir daugelis kitų. Visus sunku ir išvardyti.

Vladas Braziūnas

VALDEMARO KUKULO PUMPĖNAI

Poetas, kritikas, publicistas Valdemaras Kukulas, žinom, gimęs 1959 m. vasario 7 d. Noriūnuose, taigi Kupiškio rajone. Trečią eilėraščių rinkinį, ir tai „netyčia“ („Knyga netyčia“), išleidęs 1990-aisiais, kaip poetas beveik dešimtmetį beveik tylėjęs, pagaliau ne taip seniai, lapkričio 24 d., Vilniuj, Rašytojų klube, padedamas literatūros kritiko Valentino Sventicko ir aktoriaus Petro Venslovo, pristatė savo „Aštuonis gėlus vakarus“, išleistus Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos. Nežadu čia to rinkinio recenzuoti, bet pasakysiu, jog jame vyrauja - mažus ilgų eilučių bangavimas, nelengvas kaip tikros, atviros, užtat irgi nelengvos mintys, išsiskyrimai, išsakymai, kartais net išsamprotavimai apie gyvenimą ir mirtį, mirtį ir gyvenimą.

Ir vienas iš retų šioje knygoje jau aiškiai į lyriką kryptančių pavyzdžių - eilėraštis „Pumpėnai“, parašytas 1995-aisiais (p. 18):

*Norėčiau šį rytą pabusti sukiūžusioj mūsų pirkelėj, tačiau kilometrai,
Šimtai kilometrų, naktis, ir jokie traukiniai nevažiuoja.
O Dieve, kaip čia pavargau, pasenau, kaip troba ta, didžiulė vaikystėj,
Dabar - tik sukiūžus pirtelė. Bet man ji - kaip tik. Mano sielai - kaip tik.*

*Mirties prisigėrusi žemė, mirties prisigėrusios sienos, ir miškas sustoja
Po langu, nedrįsdamas peržengt mirties ir vienatvės, ir mūsų
Veidų tam lange per dešimtmetį kartą. Sakyt, kodėl šitaip slegia
Daugybė sapnuojančių, tylinčių miesto gyvybių? Nelyg nemirtingų...*

SUKAKTYS

1 d. - sukako 85 metai, kai Žiaunių k. (Panevėžio raj.) gimė visuomenės veikėjas JONAS BRAZDŽIONIS. Baigė Pasvalio aukštesniąją komercijos mokyklą, Lietuvos karo mokyklą ir 3 metus studijavo chemiją Bonos universitete. Bendradarbiavo „Karyje“, „Mūsų žinyne“, „Drauge“ (JAV).

13 d. - sukako 65 metai, kai Kubiliūnų k. gimė Lietuvos ūkininkų sąjungos pirmininkas, habil. ekonomikos mokslų dr. JONAS ČIULEVIČIUS. 1958-63 m. mokėsi ŽŪ akademijoje. 1975-80 m. ŽŪ akademijos vyr. dėstytojas, docentas. 1990-92 m. Ekonomikos katedros vedėjas, profesorius. Nuo 1990 m. Lietuvių ūkininkų sąjungos pirmininkas.

19 d. - sukako 155 metai, kai Virikauskų k. (Radviliškio raj.) gimė kunigas, literatas, vertėjas PETRAS LEGECKAS. Mokėsi Seduvos dviklasėje mokykloje, 1856-62 - Panevėžio ir Šiaulių gimnazijose, 1866 m. baigė Kauno kunigų seminariją. 1869 m. išventintas kunigu ir paskirtas į Vainutą. Vėliau kunigavo Krinčine, Seduvoje, Kavarske, 1889-1919 m. Ukmergės dekanato dekanas. Rašė ir vertė religinę literatūrą. Mirė 1934 m. lapkričio 16 d. Pilnionių dvare (Anykščių raj.). Palaidotas Kavarske.

22 d. - sukako 65 metai, kai Pagirių k. (Ukmergės raj.) gimė miškininkas, biologijos mokslų habil. dr. VYTAUTAS PADAIGA. 1955-58 m. mokėsi ŽŪ akademijoje Miškų ūkio fakultete. 1958 m. dirbo Daujėnų girininko padėjėju, 1959-60 m. girininku. Aktyviai

*Ar miškas išgydo gyvybę, ar tręstančios sienos išgydo gyvybę,
Jei traukia nelyg prapultis, jei gyvybė pati - pražūtis, ir avietės
Trobelės palangėj laukėja - kaip kraujas, kuris vienišėdamas staugia
Iškalkusio vilko balsu nevilties ir vienatvės tolybėj...*

*Aš čia nebenoriu pabusti. Ne pabusti čia įmanoma - vien prisikelti
Iš laužo, iš irštovs ir vėl pult žemyn stačia galva, ir vėl susapnuoti
Sukiūžusią mūsų pirkelę - tarytum dešimtmetis būtų praėjęs.
Lyg šimtmetis būtų praėjęs, ir aš jau seniai iš gyvybės išgijęs.*

Išsinekom, išklausiau Valdo apie jo Pumpėnus. Motinos, Janinos Jusytės, tėviškė - kokie du trys kilometrai ar ne į Rinkūnų pusę, netoli kelio, dešinėj, ten prie pat kelio, na, už šimto, kelių šimtų metrų, miško kampe, - girininkija. Klausydavęsi, ar girininkijoje gaidžiai jau giedojo. Gaila, kaimo pavadinimo Valdas neprisimena, to kaimo šeimoj lyg ir niekaip nevadindavę, sakydavę: važiuojam į Pumpėnus. Bet sodybą dar, regis, neseniai aplankęs, nusivylė: buvę tokie namai, pasirodo - lūšnelės (panašiai ir eilėrašty sako). Jį ten tėvai (ar mama) atveždavę vasarom. O Pumpėnuose tarp tos pagrindinės gatvės, kur ėjo plentas, ir dabartinio plento, visai ties malūnu, ir dabar tebegyvenantis dėdė, mamos brolis Antanas Jusys, veterinaras...

Taigi neprašytas poetas Pumpėnų į jokiais oficialiais anketas: ne giminė. Bet augtinis senelių kaimas, dėdės miestelis visai gali būti ne mažiau mieli ir brangūs. Juk ir aš pats, gimęs Pasvaly, sukęs apsukęs vis šneku apie Dagiliškį, apie Talačkonius...

Mums šitas Valdemaro Kukulo eilėraštis tegul bus - kaip tvirtų dvasios saitų su mūsų kraštu paliudijimas, kaip graži autoriaus dedikacija savo vaikystės kraštui.

dalyvavo Pasvalio literatų būrelio veikloje. Nuo 1960 m. dirba Miškų institute, ŽŪ akademijos Miškų ūkio fakulteto profesorius, Lietuvos miškininkų sąjungos narys. Parašė knygų, per 300 mokslinių ir populiarių straipsnių ekologijos, medžioklės, miškotyros tematika.

26 d. - sukako 140 metų, kai Nereikonių k. gimė gydytojas, literatas, aušrininkas, tautinio atgimimo veikėjas ADOMAS SKETERIS. Baigė Slucko gimnaziją, Maskvos universitete mediciną. Už žento J. Jablonskio veiklą abu ištremti į Pskovą. Grįžęs dirbo gydytoju Žeimelyje, Papilėje, Linkuvoje. Spaudos draudimo metu uoliai platino lietuvišką spaudą, dalyvavo evangelikų literatų veikloje. Mirė 1916 m. gegužės 2 d. Maskvoje.

28 d. - sukako 50 metų, kai Manikūnų k. gimė aktorius, skaitovas PETRAS VENSLOVAS. 1968-72 m. studijavo Lietuvos Muzikos akademijoje. Dirba Kauno dramos teatre, vadovauja ansamblui „Ainiai“, dalyvauja tarptautiniuose festivaluose.

30 d. - sukako 45 metai, kai Pajiešmenų k. gimė menotyrininkė, dailės mokslų dr. IRENA VAIŠVILAITĖ. 1979 m. baigė Maskvos valstybinį universitetą. 1979-90 m. dėstė Vilniaus dailės institute, 1986-90 m. vadovavo dailės skyriui Lietuvos MA Istorijos vėliau Kultūros ir meno institute, 1988-90 m. dirbo P. Gudyno meninių vertybių registravimo centre. Nuo 1990 m. gyvena ir dirba Italijoje, studijuoja Popiežiniame Grigaliaus universitete.

ŠIAURIETIŠKI
ATSIVĖRIMAI

Leidžia Marius Katiliškio
viešoji biblioteka

Adresas
Vytauto Didžiojo a. 6/1,
5250 Pasvalys

Tel.: 51319, 51352

Spausdino
UAB "Nevėžio spaustuvė"
Kranto g. 36, Panevėžys.
Aplmtis - A3. Užsak. Nr. 918
S.L. ISSN 1392 6810
Tiražas 500